

תדניס מהדורת זינוי הרבים של הספר

צומחות יחד

במבט כנימה

פרקי לימוד ושיח

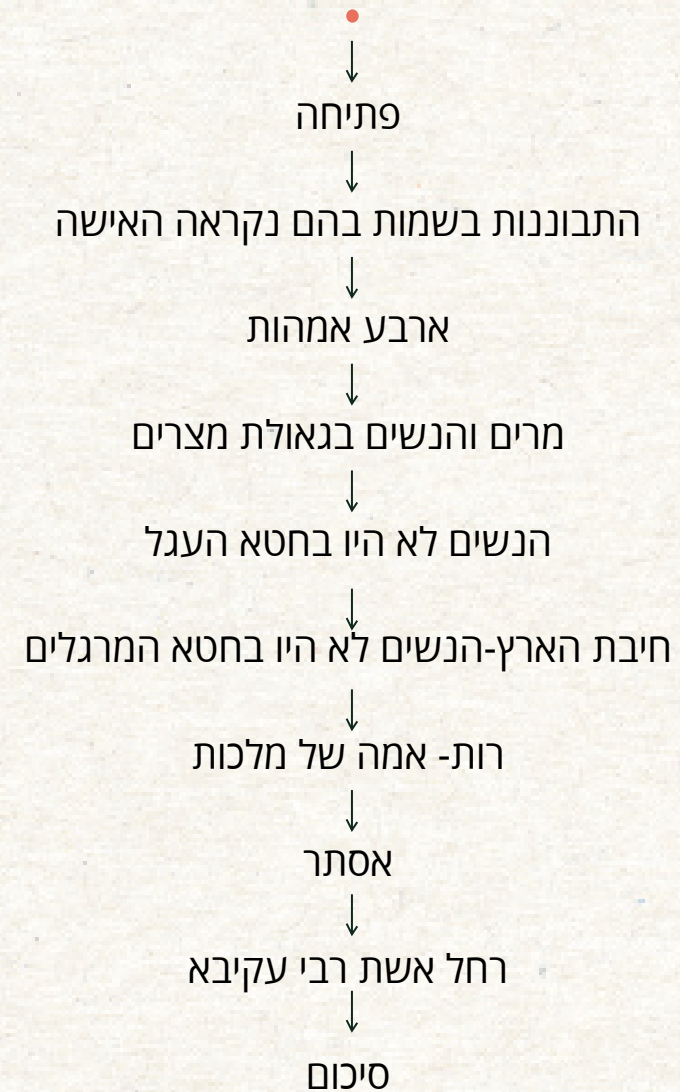
לאימהות ומחנכות עם הבת
ולנערות ונשים צעירות בחברותא

מאת הרב ערן משה ורינה מרגלית

זהות נשית
היחודיות שלנו כנשים

זהות נשית

א. פתיחה

כל נערה ואישה שואלת את עצמה: מי אני? מה מייחד אותי מחברותי? מה התפקיד שלי בעולם? מה כדאי לי ללמוד? מה מתאים לי לעשות? מה הדרך המיוחדת שלי בעבודת ה'?

שאלות אלה עולות ביתר שאת בתקופת ההתבגרות, בה עוסקת הבת בעיצוב ובגיבוש של זהותה.

חלק מן המרכיבים בזהותנו הם מרכיבים איתם נולדנו וחלקם נרכשים עם הזמן ומושפעים מהמשפחה ומהסביבה שאנו נמצאים בתוכה.

בפרק זה נעסוק בייחודיות של הזהות הנשית, ונלמד מה זה אומר להיות נערה, ובהמשך אישה ואמא. נבחן במה אנו צריכות לשמוח בנשיות שלנו, ומה הערך והתרומה שאנו כנשים מביאות לבית ולמשפחה, לעם שלנו ולעולם כולו.

חשיבות העיסוק בנושא זה בדורותינו נובעת מכך שאנו חיות בעידן של מהפכות ותמורות רבות בתפקידים של האיש והאישה, ומכך שכיום יש יותר אפשרות לאישה לבחור את דרכה ולשלב בין חיי המשפחה, הפרנסה והפיתוח המקצועי.

כמו כן, השפעת התרבות המערבית המודרנית על חיינו מערערת הנחות יסוד שהיו פשוטות וטבעיות בעבר, ואנו נדרשים לבירור לאן מציאות זו מובילה וכיצד תרומם אותנו למדרגת חיים חדשה ועליונה יותר.

✿ מה לדעתכן המאפיינים הייחודיים שבהם נתברכה האישה?

מביטים אחורה – כדי להתקדם קדימה

שמעו אלי רדפי צדק מבקשי ה' הביטו אל צור חצבתם [אל האבן שממנה חוצבתם] – והנמשל: שישראל יביטו אל אברהם, כאמור בפסוק הבא] ואל מקבת בור נקרתם [ואל הבור שנוקבים וחוצבים – והנמשל: שישראל יביטו אל שרה, כאמור בפסוק הבא].

הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם [אשר ילדה אתכם] כי אהד קראתיו ואברכהו וארבהו [שאברהם ושרה ביחד נחשבים אחד מכוח אחדותם].

ישעיה נא, א-ב

מה כוונת ההדרכה להתבונן אל אברהם ושרה, הרי הם מתו מזמן? למה חשוב לבת שחיה כיום להתבונן על מישהו שחי בעבר?

ביאור

הנביא ישעיה פונה למי שרוצה להיות רודף צדק, למי שרוצה להיות מבקש ה' ולהיות קרוב אליו, ומדריך אותו: "הביטו", כלומר התבוננו אל השורשים שלכם. למדו על אברהם ושרה שהם הראשית של העם המיוחד שלנו, וכך תזכו לצדק ולקרבת אלוקים.

כשם שכל בת נושאת בקרבה תכונות חיים ומאפיינים רבים שקיבלה מאמא ואבא שלה, כך כל יהודי נושא בקרבו תכונות שירש משלושת האבות – אברהם, יצחק ויעקב, ומארבע האמהות – שרה, רבקה, רחל ולאה.

הלימוד עליהם חשוב כי כך אנו מתוודעים לעצמנו, כך נוכל להכיר טוב יותר אילו תכונות הם נטעו בנו וכך נדע לאן לכוון את חיינו.

כנשים, עלינו ללמוד באופן מיוחד על שרה, על שאר האמהות ועל נשים אחרות בתנ"ך.

כך נוכל להכיר את הזהות הנשית המיוחדת שבנו ולפתח את האישיות שלנו כיום.

ב. התבוננות בשמות בהם נקראה האישה

מה הם השמות בהם נקראת האישה בתורה?

נעיין בשמות השונים שניתנו בתורה לאישה, ונבקש ללמוד מהם על הזהות והייחודיות הנשית, שכן שמו של הדבר מבטא את מהותו.

ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ. ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם.

בראשית א, כו-כו

זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם.

בראשית ה, ב

ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו. ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו.

ויפל ה' אלקים תרדמה על האדם וישן ויקח אחת מצלעותיו ויסגר בשר תחתנה. ויבן ה' אלקים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם. ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת.

בראשית ב, יח-כג

ולאחר חטא עץ הדעת ועונשו:

ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי.

בראשית ג, כ

בתחילת הבריאה, בפרק א, הקב"ה בורא את האדם, הכולל בקרבו הן את הזכר והן את הנקבה כשלמות אחת. אמנם בפרק ב' ישנה הפרדה ביניהם. לאחר הפרדת האישה מן האיש, האדם קורא לאישה בשם זה "כי מאיש לקחה זאת".

בשלב זה מובלט כי שני השמות דומים ביותר: "איש" לגבר, ו"אשה" לנקבה. הדבר מלמד על כך שלמרות שמדובר בשניים, ולכל אחד ייחודיות משלו, שניהם שווים במעלתם, ולהם הרבה עניינים זהים ומשותפים.

על פי חז"ל, כבר בתחילה האדם כלל בקרבו את האיש והאישה – אלא שהם היו מחוברים זה אל זה בגבם (בחלק האחורי של גופם). המטרה הפנימית של הפרדות האיש והאישה זה מזו הייתה שכל אחד יבנה את עצמו ואת אישיותו, ולאחר מכן ישובו ויתאחדו מתוך רצון ובחירה, מתוך אפשרות להביט ולהתאחד פנים בפנים, ובחיי הנישואין ימשיכו לעבוד על אישיותם הפרטית והכללית כזוג.

בכך יבנו יחד דבר שלם וגדול יותר, ומתוך כך יהיו שותפים בבניין העולם ובהמשכותו.

בפרק ג', לאחר החטא, מקבלת האישה שם נוסף – **חוה**.

✳ **התורה מנמקת את בחירת השם בכך שהאישה היא "אם כל חיי". לכאורה לאור זאת היה צריך להיות ששמה יהיה "חיה". אם כן, מדוע נקראת האישה "חוה" – ב-ו' ולא ב-י'?**

✳ **מה משמעות העובדה שהשם חוה ניתן לה לאחר חטא עץ הדעת ועונשו?**

✳ **עיינו גם בפירושים שלהלן למשמעות השם חוה.**

משמעות השם חוה

• 'חוה' מלשון 'חיים'. באישה קיים כוח הצמחת החיים וההולדה, אשר מייחד אותה מהאיש.

• השם 'חוה' קשור לכוח הדיבור הנשי, וכך כתב בעל הטורים: "ויקרא האדם שם אשתו חוה – על שם שְׁמַחָהּ, וזהו שאמרו: "עשרה קבין שיחה ירדו לעולם, תשעה נטלו נשים" (קידושין מט ע"ב)".

• השם 'חוה' קשור לכוח הרגשי הנשי. האישה נקראת חוה מלשון חוויה. האישה חווה את הדברים, מתחברת אליהם בצורה טבעית ורגשית (וחוויה קשורה לחיים – כי מי שחי את הדברים חווה אותם).

• השם 'חוה' קשור למילה 'חַוּיָא' שפירושה 'נחש' בארמית, ולכן ניתן לה לאחר החטא עם הנחש – שנפלה ברשתו של החַוּיָא, הנחש. דיבורה עם הנחש היה לה לרועץ וגרם לה להשתמש בכוחה למשוך אחריה גם את אדם ולהכשילו.

נקבה

האיש והאישה שונים במראה הפיזי שלהם, בעיקר באיברים הקשורים לכוח הבאת החיים.

אפשר להסביר את העניין באמצעות המושגים "השפעה" ו"קבלה". השפעה היא הוצאה מן האדם החוצה, וקבלה היא קליטה מבחוץ פנימה, על כן האישה נקראת בשם "נקבה", מלשון נקב, לרמז שבאישה יש אפשרות לקליטה וקבלה בתוכה.

כך מתרחש בתהליך ההיריון, שהגבר משפיע לאישה את תמצית כוחות החיים שבו (הזרע), והאישה מקבלת וקולטת (על ידי הביצית) ומתחיל תהליך של יצירת העובר ברחמה והתפתחותו. כוחה של האישה הוא בסבלנות היצירה, בעובדה שהתהליך עצמו הוא פנימי ונסתר ומתחולל בקרבה פנימה.

איברי ההנקה, שבאמצעותם יוצא החלב מגופה של האישה לולד, מבטאים את תכונת ההשפעה והנתינה שבאישה. תכונה זו מתגלית אצל האישה, לא רק בזמן ההריון, אלא במהלך כל חייה – היכולת להקשיב ברגישות לדברי הזולת, להכיל אנשים ומצבים שונים, להתמסר לענייני הבית וגידול הילדים – נובעים מנקודה פנימית ומהותית זו.

ג. ארבע אמהות

כבנות, חשוב שנלמד ונכיר מי היו אימותינו, דרך התבוננות בדברי התורה ובמדרשי חז"ל עליהן, וכך נוכל להכיר את התכונות הטבועות בתוכנו.

דמותה של שרה

כשאנו מתבוננות בפסוקי התורה העוסקים באישיותה של שרה אימנו, אנו רואות כי שרה פועלת יחד עם אברהם לגילוי ה' בארץ, וכך אומרת התורה:

וַיִּקַּח אֲבֹרָם אֶת שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן אַחִיו וְאֵת כָּל רְכֻשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ. וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בַּחַרְן וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן.

בראשית יב, ה

ופירש רש"י: "'אשר עשו בחרן' - שהכניסן תחת כנפי השכינה, אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאוהו". הלשון היא לשון רבים - "עשו". התורה מדגישה שאברהם ושרה פועלים יחד.

בהמשך אנו רואים ששרה היא הדואגת להמשכיות הזרע של אברהם בעלה, ובעת שהיא רואה שאינה יכולה ללדת היא יוזמת את נתינת הגר לאברהם (בראשית פרק טז), ובעת הצורך היא "מענה" את הגר (מעמידה אותה במקומה), משום שהיא מבינה את ההכרח שהילד של אברהם יתחנך על פי הדרך שאברהם והיא מתווים.

לאחר ששרה נפקדה ויצחק נולד, שרה מזהה את הסכנה שבהישארות ישמעאל יחד עם יצחק, ומתוך אחריות להקמת בית ישראל בקדושה היא תובעת מאברהם לגרש את הגר ואת ישמעאל. אף ה' מסכים עימה ומצווה את אברהם: "כל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שְׂרָה שָׁמַע בְּקוֹלָהּ" (בראשית כא, יב), ועל כך כתב רש"י (שם): "למדנו

שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות".

לצד זה, אנו רואים בשרה את תכונת הצניעות. כאשר המלאכים באים לבשר לאברהם על הולדת יצחק, נאמר בתורה ששרה אינה יחד עימו אלא באוהל: "וַיִּמְהַר אֲבֹרָהִם הָאֱלֹהִים אֶל שְׂרָה וַיֹּאמְרוּ מִהְרֵי שָׁלַשׁ סָאִים קָמַח סִלְתָּ לְוִשֵׁי וְעָשִׂי עָגוֹת" (בראשית יח, ו). המלאכים שאלו את אברהם: "וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שְׂרָה אֲשֶׁתְּךָ, וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּאֵהָל" (שם ט), וכתב רש"י: "'הנה באהל' - צנועה היא", ובוודאי שהמלאכים ידעו שהיא באוהל - "יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה" (רש"י), ואם כן מדוע שאלו את אברהם? "אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה" (רש"י).

הצניעות נתפסת לעיתים בטעות כהתכנסות פנימית שאינה מותירה מרחב ואפשרות של עשייה ופעילות, אולם שרה מלמדת אותנו כי אין סתירה בין צניעות ובין פעילות ועשייה - אדרבה, שרה פועלת דווקא מתוך תכונת הצניעות - היא שותפה עימו בגיורים ובהכנסת יושבי תבל תחת כנפי השכינה, שותפה עימו בהכנסת האורחים, ושותפה עימו בהקמת בית ישראל.

* מה למדת על דמותה המיוחדת של שרה? מה תרצי לקחת לחיים שלך מן הלימוד עליה?

* כיצד אפשר לשלב בין קדושה ושמירה על צניעות לבין עשייה ופעילות?

* מה משמעות העובדה שהקניין הראשון בארץ ישראל - קניין מערת המכפלה לשם קבורת שרה - מתרחש "בזכותה"?

עיון נוסף

וַיְהִי חַיֵּי שְׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שְׂרָה. וַתָּמָת שְׂרָה בְּקִרְיַת אֲרָבֶעַ הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵא אֲבֹרָהִם לִסְפֹּד לְשְׂרָה וּלְבִכְתָּהּ.

בראשית כג, א-ב

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים [וקשה, למה לא נאמר:

"מאה עשרים ושבע שנים" - ומה צורך לחזור על המילה 'שנה'?[לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל, לומר לך: שכל אחד נדרש לעצמו, בת ק' - כבת כ' לחטא. מה בת כ' לא חטאה - שהרי אינה בת עונשין [שבית דין של מעלה אינו מעניש את האדם לפני גיל עשרים], אף בת ק' בלא חטא. ובת כ' - כבת ז' ליופי. שני חיי שרה - כלן שוין לטובה.

רש"י לפסוק א

העמקה

אפשר גם להבין ששרה שילבה באישיותה את התכונות המיוחדות שבכל שלב בחייה. היא לקחה את תום הילדות, את היופי של גיל זה, וכן לקחה את התכונות של גיל הנערות - את המרץ והיושרה, את המוכנות למרוד למען האמת, ושילבה אותם עם החוכמה ויישוב הדעת של הגיל המבוגר.

בפרק "אשת חיל" (משלי פרק לא) מתאר שלמה המלך את דמותה ומעשייה של אותה אישה שהיא "אשת חיל". חכמים במדרש מלמדים ששרה היא הראשונה שעליה נאמרו הדברים - שבפטירתה ספד לה אברהם ושיבחה בדברי ההלל הללו.

נעיין בחלק מדברי המדרש:

זהו שאמר הכתוב: "אשת חיל עטרת בעלה" (משלי יב), זה אברהם שהיה מקונן על שרה. מה כתיב למעלה מן הענין: "ותמת שרה וגו'", התחיל אברהם לבכות עליה, ולומר: "אשת חיל מי ימצא, בטח בה לב בעלה" (משלי לא). אימת? בשעה שאמר לה: "אמרי נא אחותי את". "גמלתה טוב ולא רע כל ימי חייה, דרשה צמר ופשתים" - בין יצחק [המשול לצמר] לישמעאל [המשול לפשתים] שאמרה: "גרש האמה הזאת ואת בנה". "היתה כאניות סוחר" - "ותוקח האשה בית פרעה" ועוד "וישלח אבימלך". "ותקם בעוד לילה" - אימתי "וישכם אברהם בבקר". "זממה שדה ותקחהו" - זממה ונטלה שדה המכפלה ושם נקברה שנאמר ואחרי כן קבר אברהם את שרה.

תנחומא, חיי שרה פרק ד

*נסו להבין על פי המדרש מהו האירוע המקביל לכל אחד מהפסוקים של אשת חיל, וכיצד הוא רמוז בפסוק. לדוגמה: "בטח בה לב בעלה" - באיזו אירוע בטח אברהם בשרה?

במדרש נוסף, העוסק בפטירת שרה, מביאים חז"ל את המשמעות הפנימית לכך שמיד לאחר שמתה שרה נאמר "ואברהם זקן בא בימים" (בראשית כד, א). וכך מובא במדרש (מובא בעיבוד ועריכה קלה):

כיון שמתה שרה מיד קפצה עליו זקנה. משל לאדם שהייתה לו ספינה, ובזכותה היה יכול להגיע ליעדיו, וכשהיו באים עליו שודדים היה הורגן, עד שפעם אחת "...בא עליו רוח קשה, ונשברה ספינתו. התחיל מבקש רחמים מבני אדם: בבקשה מכם הצילו אותי. אמרו לו: אתמול היית מכבש את המים, והורג את הפיר"טין (שודדים), ועכשיו אתה מבקש מן אחרים שיצילו אותך? אמר להם: כל זמן שהיתה ספינתי קיימת הייתי גבור ולא הוצרכתי שיסייעוני ועכשיו נשברה ספינתי נשבר כחי".

שהנמשל הוא אברהם, שבשעה שאשתו הייתה עימו היה בו כוח וגבורה לפעול ולשלוט על כל העולם כולו, אך מיד עם פטירת שרה תשש כוחו, עד שאמר לבני חת: "גר ותושב וגו'. אמר להם ומה אעשה שמתה אשתי שנאמר ואקברה מתי וגו' (שם, שם) מיד, 'ואברהם זקן'".

מדרש אנדת בראשית, פרק לד

דמותה של רבקה

המפגש הראשון שלנו עם רבקה הוא בעת שאליעזר עבד אברהם מחפש אישה לבן אדונו - ליצחק. שם רבקה מתגלה כבעלת חסד, האומרת מעט ועושה הרבה.

וַיֵּרַץ הָעֶבֶד לִקְרֹאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְּמִיאִינִי נָא מֵעַט מִיָּמִים מִכַּדָּךְ. וַתֹּאמֶר שְׂתֵה אֲדָנִי וַתִּמְהַר וַתִּרְדּוּ כַּדָּה עַל יָדָהּ וַתִּשְׁקֶהוּ. וַתִּכַּל לְהִשְׁקֶתָהּ וַתֹּאמֶר גַּם לְגַמְלִיךָ אֲשָׂאב עַד אִם כָּלוּ לְשִׁתְּתִי. וַתִּמְהַר וַתַּעַר כַּדָּה אֶל הַשְּׂקֵת וַתִּרְץ עוֹד אֶל הַבְּאֵר לְשָׂאב וַתִּשְׂאֵב לְכָל גַּמְלִיּוֹ.

בראשית כד, יז-כ

רבקה נאותה לעזוב מיד את משפחתה וללכת אחרי עבד אברהם לארץ כנען - מעשה שמבטא אמונה וביטחון גדולים מצידה. ובעת שהיא רואה לראשונה את יצחק נאמר:

וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּחַ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עָרֵב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה גַמְלִים בָּאִים. וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרָא אֶת יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמֶל. וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד מִי הָאִישׁ הַלֵּזֶה הַלֵּזֶה בְּשָׂדֵה לְקִרְאֹתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנָי וַתִּקַּח הַצְעִיף וַתִּתְּכֶס.

בראשית כז, טג-סה

- * על פי חז"ל, לשם מה יצא יצחק לשדה?
- * מדוע רבקה "נפלה" מעל הגמל, ובפרט שמוכח מהפסוק שלאחר מכן שהיא עדיין לא ידעה במי מדובר?
- * מדוע לאחר שהבינה שמדובר ביצחק לקחה את הצעיף והתכסתה בו?

ביאור

חז"ל לימדונו שהאבות תיקנו את התפילות (ברכות כו ע"ב), ומן הפסוק שלעיל למדו שיצחק תיקן את תפילת המנחה - "לשוח בשדה לפנות ערב". יש שפירשו שרבקה התפעלה באופן מיוחד מראיית דמותו של יצחק, ובפרט בעת שהתפלל, ומשום כך נתמלאה בכבוד ויראה כלפיו. לכן "נפלה" מהגמל וכיסתה עצמה בצניעות.

יצחק לקחה לאישה והביאה אל אוהל שרה:

וַיָּבֵאָה יִצְחָק הָאֵהָלָה שְׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רִבְקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאֱהָבֶהּ וַיִּנָּחַם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ.

בראשית כז, סז

וחז"ל מספרים מה התרחש בשעה זו:

"וַיָּבֵאָה יִצְחָק הָאֵהָלָה שְׂרָה אִמּוֹ" - כל ימים שהיתה שרה קיימת, היה ענן קשור על פתח אהלה, כיון שמתה - פסק אותו ענן, וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענן.

כל ימים שהיתה שרה קיימת, היו דלתות פתוחות לרווחה, וכיון שמתה שרה - פסקה אותה הרווחה, וכיון שבאת רבקה, חזרה אותה הרווחה. וכל ימים שהיתה שרה קיימת, היה ברכה משולחת בעיסה, וכיון שמתה שרה - פסקה אותה הברכה, כיון שבאת רבקה חזרה. כל ימים שהיתה שרה קיימת, היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת, וכיון שמתה - פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר, וכיון שראה אותה שהיא עושה כמעשה אמו, קוצה חלתה בטהרה וקוצה עיסתה בטהרה, מיד "וַיָּבֵאָה יִצְחָק הָאֵהָלָה".

מדרש רבה בראשית ס, טז

ביאור

דרשת חכמים נלמדת משני דיוקים בכתוב: האחד - שאינו מובן מדוע יצחק מביא את אשתו לאוהל של אימו, ולא לאוהל שלו; והשני - למה רק לאחר מכן כתוב שהוא לקחה ("ויקח")? מכאן הבינו חכמים שבמעשים אלו ביקש יצחק ללמוד על צדיקותה של רבקה, ולוודא שהיא מתאימה להמשיך את דרכה של שרה ולהקים את בית ישראל.

- * מדוע לדעתכן חכמים בחרו להביא את הדוגמאות הנ"ל? (עייני גם בעמוד 121 בפרק הלימוד העוסק במצוות המיוחדות לאישה)

דמותה של רחל

בעת שיעקב מבקש לשאת את רחל, לבן מרמה אותו ומוסר לו את לאה:

וַיֵּאָהֵב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבְדְךָ שִׁבְעַ שָׁנִים בְּרָחֵל בְּתַרְךָ הַקִּטְנָה [...] וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שִׁבְעַ שָׁנִים וַיְהִיוּ בְּעֵינָיו כְּיָמִים אֶחָדִים בְּאֵהָבָתוֹ אֹתָהּ. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לֶבֶן הֲבֵה אֶת אִשְׁתִּי כִּי מְלֵאוּ יָמִי וְאֲבוֹאָה אֵלֶיהָ [...] וַיְהִי בְּעָרֵב וַיִּקַּח אֶת לָאָה בֵּתוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֵא אֵלֶיהָ. [...] וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה הוּא לָאָה וַיֹּאמֶר אֶל לֶבֶן מַה זֹאת עָשִׂיתְ לִי הֲלֹא בְרָחֵל עֲבָדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רָמִיתָנִי.

בראשית כט, יח-כה

הגמרא אומרת: "בשכר צניעות שהיתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול ובשכר צניעות שהיה בו בשאול זכה ויצאת ממנו אסתר" (מגילה יג ע"ב).

על פי הגמרא, הצניעות שהייתה ברחל מתגלה בכך בעת החתונה עם יעקב היא ויעקב חששו מרמאותו של לבן – שיחליפה בלאה אחותה המבוגרת ממנה – ועל כן קבעו ביניהם סימנים כדי שלא יצליח לרמותם.

אולם כאשר הגיע הלילה אמרה רחל בליבה: עכשיו תתבייש אחותי, ולכן הלכה ונתנה ללאה את הסימנים. משום כך כתוב בתורה: "וַיְהִי בַבֶּקֶר וַהֲנָה הוּא לְאֵה", שמכוח הסימנים שמסרה ללאה, רק בבוקר הבין וידע שהיא לאה ולא רחל.

❖ כיצד יעקב לא שם לב להחלפה, הרי הוא הכיר את רחל ואף ראה אותה קודם לכן?

ה'בן איש חי' בספרו 'בן יהודע' על הגמרא מקשה: "קשה מה שמסרה הסימנים אין זה ענין צניעות אלא זהו ממדת הרחמנות וגמילות חסד".

❖ נסי לחשוב: מדוע באמת הגמרא רואה במעשה זה של רחל סמל ודוגמה לצניעות?

עיינו גם בתירוץ שהביא ה'בן איש חי' לקושייתו:

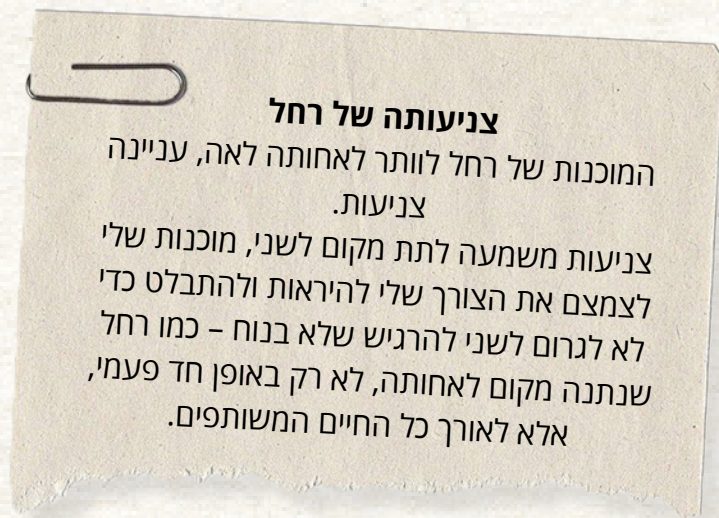
ונראה לי בס"ד דמסירת הסימנים לא הועילה אלא על ידי הצניעות שלה, דמנהגו של עולם אין הנשים והבתולות מסתירות עצמן מאנשים הקרובים שלהם, וכל שכן רחל שכבר קדשה יעקב אבינו ע"ה [עליו השלום] בשבע שנים, וכבר ראה אותה פעם אחת בצאן ודבר עתה ארוכות וקצרות, אך היא מרוב צניעותה לא ראה אותה יעקב [...]. הואיל והיתה צנועה שלא ראה אותה כל אותם משך שבע שנים לא הכיר בשיעור קומתה ועוביה וכמותה, ולכן הועילו הסמנים ללאה, ובא עליה בחשבו שהיא רחל, ונמצא שהצניעות היא השלימה פועל הטוב של מסירת הסימנים.

בניהו בן יהודע על הסוגיה

צניעות – עניינה, בין היתר, היכולת של האדם להצניע את מחשבותיו, תפיסותיו והבנותיו אל מול ההנהגה האלוקית והדרך בה בוחר הבורא לנהל את עולמו. בתחילה חשבה רחל שרק היא ויעקב יזכו לבנות ולהעמיד את בית ישראל, אך הקב"ה בחר להוביל את המציאות בדרך אחרת, בדרך שבה שתיים יעשו זאת – גם רחל וגם לאה. באותה עת רחל מבינה שלא יכול להיות שבית ישראל יצמח וייבנה על ידי בושה, בית ישראל חייב להיבנות בצורה ישרה וברגישות, ולכן היא מוותרת.

המוכנות של רחל לבטל ולהצניע את מה שחשבה קודם ולבטל את כל רצונותיה הפרטיים מתוך ענווה למהלך האלוקי ולרצון הכללי – זאת תכונת הצניעות שהייתה בה.

❖ מה אנו יכולות לקחת מרחל, כמסמלת את הצניעות במבט הרחב והעמוק שלה, לחיים שלנו?

למעמיקות | כירושים נוסכים:

צניעות פירושה מוכנות להסתפק במועט, ובמיוחד כאשר יש באפשרות האדם להשיג דבר מה בשביל עצמו והוא מוותר על כך. רחל הייתה יכולה להיות האישה היחידה, זו שכל הילדים יהיו שלה, שכל הבית והרכוש יהיו שלה, שבעלה יהיה רק איתה – והיא ויתרה, הכניסה את לאה, וחלקה עימה את הכול, וזאת לאורך כל החיים ולא כמעשה חסד חד פעמי. על כן אמרו חכמים שהמעשה שלה מבטא צניעות.

יש להדגיש אין זה ברור איך לאחר החסד הגדול שעשתה רחל, שוויתרה על בעלה ללאה, מסוגלת לאה לומר לאחותה: "המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני" (בראשית ל, טו) – לאחר שרחל ביקשה מלאה את הדודאים שהביא ראובן). אלא, ישנו הכרח לומר שר חל מסרה את הסימנים ללאה בצורה נסתרת, באופן כזה שלא כלל לא הבינה שהיא מסרה לה את הסימנים – וזאת הייתה הצניעות הגדולה של רחל.

דרך זו יכולה להיות מובנת על פי פירוש ה'דעת זקנים' (מבעלי התוספות, בתקופת הראשונים), שכתב שהסימנים שמסר יעקב לרחל היו הלכות נידה, חלה והדלקת הנר. רחל לימדה את לאה את ההלכות הללו בלי להסביר לה מדוע עשתה כן, ובלילה שבו החליף לבן את רחל בלאה יעקב שאל אותה על מצוות אלו והיא ידעה להשיב, לכן חשב שהיא רחל. נמצא שמבחינת לאה היא מעולם לא הבינה שנמסרו לה הסימנים, אלא היא חשבה שאביה מסר אותה ליעקב כי כך מקובל, שקודם הבת המבוגרת תינשא, וזה ההסבר מדוע אמרה לאה לרחל "קחתך את אישי".

כעת מובן היטב עד כמה צנועה הייתה רחל – שאפילו את החסד שעשתה היא הצניעה!

דמותה של לאה

על לאה נאמר:

**וְלָבֵן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לְאָה וְשֵׁם הַקְּטָנָה רַחֵל.
וְעֵינֵי לְאָה רַכּוֹת וְרַחֵל הָיְתָה יִפְתַּ תָּאֵר וַיִּפַּת מַרְאֵה.**

בראשית כט, טז-יז

לפי התרגומים והמדרש, עיני לאה היו רכות משום שהתפללה ובכתה שלא תינתן לעשו.

*** מה גרם ללאה לרצות להתחתן עם יעקב למרות שידעה שרחל מיועדת לו? מה את לומדת מכאן על דמותה?**

עיינו בדברי המדרש:

לאה לא הייתה ראויה להנשא אלא לעשו, ורחל ליעקב. והייתה לאה יושבת בפרשת דרכים, ושואלת על עשו – מה מעשיו? והיו אומרים לה, איש רע שופך דמים מקפח עוברים ושבים אדמוני כלו כאדרת שער רשע, כל תועבות ה' עשה.

כיון שהייתה שומעת כך, הייתה בוכה ואומרת אני ורחל אחותי מבטן אחד יצאנו, רחל תנשא ליעקב הצדיק ואני לעשו הרשע, והייתה בוכה ומתענה, עד שנעשו עיניה רכות.

לפיכך כתיב "ועיני לאה רכות".

"וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנוּאָה לְאָה" (בראשית כט, לא) – שנואין מעשה עשו בפניה, אבל רחל שהייתה שומעת שהיא תנשא ליעקב היה לבה שמח ומתגאה, כיון שנשאו שתיהן ליעקב, אמר הקב"ה אותה שהייתה בוכה ומתענה ושנאה מעשי עשו ומתפללת לפני, בדין שלא תתרחק מן אותו צדיק, הריני נותן לה בנים תחלה לכך נאמר: "וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנוּאָה לְאָה".

תנחומא ויצא, פרק ד

*** על פי פשט הפסוק "וירא ה' כי שנואה לאה", מי היה שנוא על מי? ואיך הדבר קשור לכך שלאה נפקדה בבנים לפני רחל?**

❖ מה המדרש מחדש לנו - מי היה זה השנוא?

לאה אמנו - הראשונה שהודתה לה'

וַתְּהִי עוֹד וַתֵּלֶד בֶּן וַתֹּאמֶר הַפְּעַם אוֹדָה אֶת ה' עַל כֵּן קָרָאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלְּדוֹת.

בראשית כט, לה

❖ מדוע קראה לאה ליהודה בשם זה?

❖ למה לאה לא בחרה בשם זה קודם לכן (לילד הראשון, השני, השלישי), ורק

בהולדת הבן הרביעי בחרה לעשות כן?

❖ מה יכול להיות הקשר בין החלק הראשון של הפסוק, לבין הידיעה של "ותעמוד מלדת"?

הפעם אודה את ה'. הפשט כן הוא דעך עתה לא היו לה אלא חלקה ג' בנים, שהיו ד' נשים העתידות שיצאו מהן י"ב שבטים, הרי לכל אשה לחלקה ג' בנים. וכשהולידה הרביעי נתנה הודאה לה'.

בעלי התוספות לפסוק

הפעם אודה את ה' - כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד [עוד בנים]. כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי. על כן עמדה מלדת [ובזה מובן הקשר בין ההודאה לסיום הפסוק].

אבן עזרא על הפסוק

להיות יהודי

לא במקרה, מכל שמות השבטים נבחר שמו של יהודה כשם כללי - כולנו יהודים.
שם זה מגלה ומבטא את המהות של כל יהודי - שהוא מודה לה', ומכיר בכך שכל מה שיש לו הוא ממנו יתברך.
יהודי אומר תודה לה' על עצם החיים, על הניסים וגם על הדברים הטבעיים, וגם כשלפעמים קשה - גם על כך יהודי אומר תודה.

חז"ל אומרים: "ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו לא היה אדם שהודה להקדוש ברוך הוא עד שבאתה לאה והודתו שנאמר: "הפעם אודה את ה'"" (ברכות ז ע"ב).
אחד ההסברים היפים למאמר זה הוא כי החידוש שבמעשה לאה אינו בכך שהיא אמרה תודה - דבר שבוודאי כבר אמרו אחרים לפניו, אלא בכך שקראה לבנה בשם שעניינו תודה, כדי שהתודה לא תהיה אירוע רגעי וזמני אלא תמידית.

עיון נוסף

אשר בנו שתיהן את בית ישראל

מכוח תפילתה ודמעותיה של לאה, זכתה אף היא להיות אשת יעקב.

והנה, יש מקום לשאול ולהתבונן: מי היא האישה העיקרית? מצד אחד, יעקב בחר ברחל בראשונה, וחשב שממנה ייבנה בית ישראל וייוולדו שבטי י-ה, ואף בניה של לאה מודים בדבר, כאמור בפסוק: "וַיִּתֵּן ה' אֶת הָאִשָּׁה הַבְּאֵה אֶל בֵּיתָךְ כְּרַחֵל וְכִלְאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתֵיָהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל" (רות ד, יא), וכפי שהביא שם רש"י: "כרחל וכלאה - אף על פי שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה"

אולם מצד שני, אנו רואים שרוב השבטים נולדו מלאה, ובפרט שבט לוי שממנו

הכהנים ואף משה רבנו מנהיגם של ישראל, וכן שבט יהודה שממנו צומחת מלכות בית דוד הנצחית, בעוד שרחל זכתה רק לשני שבטים, שהעמידו מלכות זמנית בלבד (מלכות יוסף ושאלו). מלבד זאת, בסופו של דבר יעקב ולאה קבורים יחד במערת המכפלה, בעוד שרחל קבורה בדרך.

בדברי חז"ל ובחוכמה הפנימית מתבאר שרחל נקראת "עלמא דאתגליא", והיא כנגד העולם הגלוי שקשור להווה, ומשום כך גם מתוארת ביופיה, ואילו לאה נקראת "עלמא דאתכסיא", והיא כנגד העולם הנסתר והפנימי הקשור לעתיד לבוא. שתיהן יחד מהוות שלמות אחת כוללת.

יעקב מצידו חשב שיוכל להתחתן רק עם רחל, ולמצוא ולכלול בקשר זה גם את מדרגת לאה. אולם באותה עת המציאות לא הייתה שלמה מספיק אלא מפורדת, ולכן היה הכרח שבית ישראל ייבנה דווקא משתי הנשים המשלימות זו את זו.

אנו שואפים למדרגת העתיד, בה שבטי ישראל – אפרים מבניה של רחל, ויהודה מבניה של לאה – יתאחדו זה עם זה ויהיו לאחד, ותתגלה מדרגה שבה רחל ולאה נחשבות למציאות אחת שלמה.

מדרגה זו היא מדרגת חיים בה נוכל בכל פעולה ופעולה לחיות חיי קדושה השייכים אל הנצח (ע"פ הרב קוק זצ"ל, עין אי"ה שבת ח"ב לדף נ"ה אות מ"ו; לשם הקדמות ושערים שער ז, פרק ה ועוד).

❖ לאחר שלמדת על האמהות, איזו תכונה או מידה שהתגלתה בהן את רוצה לפתח בקרבך באופן מיוחד?

❖ איזה סוג של אמא את רוצה להיות?

ד. מרים והנשים בגאולת מצרים

נוסיף ונלמד על התכונות הנשיות כפי שהתגלו בגלות ובגאולת מצרים.

דרש רב עוירא: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור, נגאלו ישראל ממצרים.

סוטה דף יא ע"ב

❖ מהיכן, לפי דעתך, למדו חכמים שגאולת מצרים הייתה דווקא בזכות הנשים הצדקניות?

❖ היכן בפסוקי התורה (בתחילת ספר שמות) מתגלה אמונתן וצדקותן של נשים?

נעיין בפסוקים בפתיחת ספר שמות:

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמַיְלֵדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שָׁם הָאֵחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׂנִית פּוּעָה.

וַיֹּאמֶר בִּילְדָן אֶת הָעִבְרִיֹּת וַרְאִיתִן עַל הָאֲבָנִים אִם בֵּן הוּא וְהַמְתַּן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָיָה.

וַתִּירָאן. הַמַּיְלֵדֹת אֶת הָאֶלֶּהִים וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶין. אֶת הַיְלָדִים.

שמות א, טו-יז

שפּרה – זו יוכבד על שם שמשפרת את הולד.
פּועה – זו מרים על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה. פּועה – לשון צעקה כמו "כַּיְלֵדָה אֶפְעָה" [רד"ק שם: "אצעק כמו היולדת שצועקת בחבלים"] (ישעיה מב, יד).

רש"י על הפסוק

דבר אחר: 'למילדת' חסר וי"ו [שנכתב בתורה בכתיב חסר] לימד שלא היתה כי אם מילדת אחת, והיינו יוכבד, אבל מרים נערה היתה ולא היתה מילדת, אלא פועה לילד ולכך אמרו חז"ל פועה זו מרים.

דעת זקנים מבעלי התוספות, על הפסוק, בשם הרב משה כהן

- * לפי רש"י, מי הייתה שפרה ומי הייתה פועה?
- * מה היה התפקיד של כל אחת מהן?
- * לפי דעתכן, מה נתן למיילדות את האומץ לא להקשיב לציווי של פרעה מלך מצרים?
- * מה ניתן ללמוד מסיפור זה על קשר בין אם לבתה?

פועה היא מרים

מרים נקראת פועה, על שם שהייתה פועה לתינוק כדי לפייסו ולהרגיעו בעת בכיו. פירוש נוסף: שפועה מלשון נבואה ורוח הקודש - שנתנבאה שאמה עתידה להוליד בן שיושיע את ישראל.

נראה שרמז יש כאן; שהתינוק משל הוא לישראל במצרים, וישראל צועקים ונאנחים בגלות, ומרים מפייסת את ישראל ומבשרת כי תבוא הגאולה.

מרים הבת הולכת עם אמה ועוזרת לה ליילד את ילדי ישראל - איזה קשר אמיץ בין אם לבת מתגלה בפרשה זו, איזו אחדות. נראה שהאחדות הזו היא שנתנה להם את האומץ לעמוד מול פרעה.

מרים ויוכבד הנאמנות לדבר ה' שליחות הן של כל הנשים שבאותו דור, שהמשיכו לפרות ולרבות מתוך אמונה בה' - אכן "בשכר נשים צדקניות נגאלנו ממצרים".

על הולדת משה רבנו מסופר:

וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בֵּת לְוִי. וַתֵּהָרֵא הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתֵּרָא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֶהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים.

שמות ב, א-ב

הצורך בהקדמת התיאור שבו "איש מבית לוי" - עמרם, לוקח את "בת לוי" - יוכבד, לאישה, לכאורה אינו מובן: הרי בוודאי הם כבר היו נשואים לפני לידת משה, שכן כבר נולדו להם מרים ואהרן, שהיו מבוגרים ממשה רבנו?

קושיה זו הובילה את חכמינו להעמיק ולדרוש את הדרשה הבאה:

"וילך איש מבית לוי" - להיכן הלך?

אמר רב יהודה בר זבינא: שהלך בעצת בתו.

תנא, עמרם גדול הדור היה, כיון שגזר פרעה הרשע כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו,

אמר: לשוא אנו עמלין.

עמד וגירש את אשתו. עמדו כולן וגירשו את נשותיהן.

אמרה לו בתו: אבא קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקיבות, פרעה לא גזר אלא בעולם הזה ואתה בעולם הזה ולעולם הבא, פרעה הרשע ספק מתקיימת גזירתו ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק - בודאי שגזירתך מתקיימת, שנאמר: "ותגזר אומר ויקם לך" (איוב כב, כח).

עמד והחזיר את אשתו - עמדו כולן והחזירו את נשותיהן.

סוטה יב ע"א

- * למה מודגש במדרש שעמרם היה גדול הדור? מה פשר הטענה של עמרם "לשוא אנו עמלין"?
- * מה גרם המעשה של עמרם?
- * מה טענה מרים כלפי אביה? האם עמרם לא חשב על טענה זו?
- * מה חכמים רצו ללמד אותנו במדרש זה על האמונה הנשית?

לאחר שנולד משה ממשיכה התורה ומספרת:

וְלֹא יִכְלֶה עוֹד הַצְּפִינוּ וְתִקַּח לּוֹ תֵּבֶת גָּמָא וְתִחְמְרָה בְּחֶמֶר וּבְזָפִת וְתִשֶׁם בָּהּ אֶת הַיֵּלֶד וְתִשֶׁם בְּסוּף עַל שְׁפֵת הַיָּאֵר. וְתִתְצַב אַחֲתוֹ מִרְחֵק לְדַעַה מַה יַעֲשֶׂה לוֹ.

ולאחר שבת פרעה לקחה את משה נאמר:

וְתִאמְרָ אַחֲתוֹ אֶל בֵּית פְּרַעֲהָ. הַאֵלֶךְ וְקִרְאתִי לָךְ אִשָּׁה מִיִּנְקֹת מִן הָעֵבְרִית וְתִינַק לָךְ אֶת הַיֵּלֶד. וְתִאמְרָ לָהּ בֵּית פְּרַעֲהָ לְכִי וְתִלְךְ הָעֵלְמָה וְתִקְרָא אֶת אִם הַיֵּלֶד.

שם, פסוקים ג-ד ו-ז-ח

וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית כולה אור, עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך.

וכיון שהטילוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה אמר לה בתי היכן נבואתיך? והיינו דכתיב: "ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו" (שמות ב, ד), לידע מה יהא בסוף נבואתה.

סוטה יג ע"א

א. "ותתצב אחותו" – היא לא עמדה, אלא נצבה, לאמור – לא היתה זו עמידת פחד וחרדה, אלא עמידה איתנה-יציבה.

ב. "לדעת מה יעשה לו" – משמע לא עמידת אבדן-עשתונות-ודעת, אלא עמידת-ציפיה "לדעת מה יעשה". היינו ברור הדבר שכאן יתרחש איזה פלא, והיא רק נצבת דרוכת ציפיה, לדעת ולראות מה יעשה. מה הדבר אשר יעשה, אשר מוכרח להעשות [...] בטוחה איפוא היתה מרים בנבואתה כי נבואת אמת היא [...] ואם גם עמד אבא ושאל במנוח ראש: "בתי היכן נבואתך?", הרי היא נשארה איתנה ברוחה. עומדת על דעתה: נבואת אמת היתה בפי! והריני עומדת על משמרתי ומצפה, מצפה לישועת ה', לגילוי שכינה.

מ"ר הרב משה נריה זצ"ל, נר למאור עמ' 166–167

❖ לפי המדרש ופירוש הרב נריה זצ"ל, מה פירוש המילה "ותתצב"?

❖ נסי לתאר את עצמך, כילדה צעירה, עומדת לפני בת המלך. איך היית מרגישה?

מה היה נותן לך אומץ לדבר בפניה?

נעיין במקור נוסף ממנו למדו חכמים על האמונה הגדולה של מרים והנשים בגאולה:

וְתִקַּח מְרִים הַנְּבִיאָה אַחֲתוֹ אֶהְרֵן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ וְתִצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחֲלֹת. וְתַעַן לָהֶם מְרִים שִׁירָו לָהּ כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וְרָכְבוּ רָמָה בָּיָם.

שמות טו, כ-כא

בתופים ובמחולות – מובטחות היו צדקניות שבדור שהקדוש ברוך הוא עושה להם נסים והוציאו תופים ממצרים.

רש"י על הפסוק

ביחידה זו ראינו כי הנשים היו אלו שבאופן מיוחד שלא התייאשו בזמן הגלות אלא האמינו בגאולה.

❖ נסו לחשוב: מדוע אמונה זו התגלתה דווקא אצל הנשים? איזו תכונת חיים יש באישה שהובילה לכך?

הסיפור על המיילדות במצרים ועל מרים איננו רק סיפור על כמה נשים צדקניות, הוא מגלה לנו את טבעיות האמונה הנשית המתגלה דווקא בעיתות צרה ומשבר.

באותם זמנים שמצד המבט השכלי, הבוחן את המציאות מבחינה 'ריאלית' בלבד, היה מקום לתחושה של ייאוש ולמחשבות על עצירת החיים – התגלגלה העוצמה הנשית של האמונה הטבעית בריבוננו של עולם, שאינה שוקעת באותו חשבון צר אלא ממשיכה לעסוק בהבאת חיים ובציפייה לגאולה, ומשום כך "בזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים".

אם במבט הגלוי הגאולה באה רק על ידי משה רבנו גדול הנביאים, הרי מתברר שלידתו וצמיחתו היא בזכות מרים – הסמל הנשי!

עמרם, שהיה גדול הדור, ברוב ענוותנותו מקשיב לבתו, משנה את גישתו ומחזיר את אשתו – ורק מכוח כך נולד משה, מושיען של ישראל. גם לאחר לידת משה הייתה זו מרים שהצילה את משה ופעלה בתושייה לשמירה עליו.

את האמונה הנשית בוודאות הגאולה אנו מוצאים גם בזמן שירת הים, כאשר הנשים מוציאות את התופים שהכינו מראש עוד במצרים לאותו רגע שבו יוכלו להודות לה' על הגאולה.

ה. הנשים לא היו בחטא העגל

לאחר מעמד הר סיני משה עולה להר לקבל את התורה, ונמצא שם ארבעים יום. עיינו בפסוקים שבתחילת פרשיית 'חטא העגל':

וַיֵּרָא הָעָם כִּי בָשַׁשׁ מֹשֶׁה לְרַדֵּת מִן הָהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מָה הָיָה לוֹ.

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֶהֱרֹן פְּרָקוּ נְזָמֵי הַזֹּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנִיכֶם וּבְכַתִּיכֶם וְהֵבִיאוּ אֵלַי.

וַיִּתְּפְּרְקוּ כָל הָעָם אֶת נְזָמֵי הַזֹּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיֵּבִיאוּ אֶל אֶהֱרֹן.

שמות לב, א-ג

✳ לפי פסוק ב, מהיכן היו צריכים לקחת את נזמי הזהב? לפי פסוק ג', מהיכן לקחו את נזמי הזהב?

עיינו בדברי התרגום ובדברי המדרש ולמדו על מעלת הנשים:

והתנגדו הנשים לתת את תכשיטיהן לגברים, ומיד פרקו כל העם את קדשי הזהב שבאזניהם והביאו לאהרן.

תרגום יונתן על הפסוק (בתרגום מארמית לעברית)

הדברים מפורשים ביתר הרחבה במדרש:

דן אהרן דין בינו לבין עצמו. אמר, אם אני אומר להם תנו לי כסף וזהב, מיד הם מביאים.

אלא הריני אומר להם, תנו נזמי נשיכם ונזמי בניכם ובנותיכם, ומיד הדבר בטל, שנאמר: "ויאמר [אלהם] אהרן פרקו" וגו', שמעו הנשים ולא רצו ולא קבלו עליהם ליתן נזמיהן לבעליהן,

אלא אמרו להם, [הנשים לגברים, אתם רוצים] לעשות עגל ותועבה שאין בו

כח להציל, לא נשמע לכם.

ונתן להם הקב"ה שכון בעולם הזה, שהן משמרות ראשי חדשים יותר מן האנשים.

ונתן להם שכר לעולם הבא, שנאמר: "המשביע בטוב עדיך תתחדש כנשר נעורייך" (תהילים קג, ה).

ראו האנשים שלא קבלו הנשים ליתן את נזמיהן לבעליהן, ועד אותה השעה, היו הנזמים באזניהם כמעשה המצרים וכמעשה הערבים. פרקו את נזמיהם אשר באזניהם ונתנו לאהרון, שנאמר: "ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם", באזני נשיהם אין כתיב כאן, אלא באזניהם.

פרקי דרבי אליעזר, פרק מה

✳ מדוע הנשים לא השתתפו בחטא העגל?

ג. חיבת הארץ – הנשים לא חטאו בחטא המרגלים

עיינו בפסוקים ובדברי המדרש:

וּבְאֵלֶּה לֹא הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַר סִינַי.

כִּי אָמַר ה' לָהֶם מוֹת יָמֹתַי בְּמִדְבַר וְלֹא נֹתֵר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם כָּלֵב בֶּן יִפְתָּח וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון.

וּתְקַרְבָּנָה בְּנוֹת צִלְפֻחַד בֶּן חֲפַר בֶּן גִּלְעָד בֶּן מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתַי מִחֲלָה נְעָה וְחִגְלָה וּמִלְכָּה וְתַרְצָה. וַתַּעֲמִדְנָה לְפָנַי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֱלֹעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאוֹם וְכָל הָעֵדָה פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר. אֲבִינוּ מֵת בְּמִדְבַר וְהוּא לֹא הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנוֹעֲדִים עַל ה' בְּעֵדַת קָרַח כִּי בְחָטָאוּ מֵת וּבָנִים לֹא הָיוּ לוֹ.

לָמָּה יִגְרַע שֵׁם אֲבִינוּ מִתוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֶּן תָּנָה לָנוּ אַחֲזָה בְּתוֹךְ אַחֵי אֲבִינוּ.

במדבר כו, סד-כו, ד

"וּתְקַרְבָּנָה בְּנוֹת צִלְפֻחַד":

אותו הדור היו הנשים גודרות מה שאנשים פורצים.

שכן את מוצא [...] והנשים לא נשתתפו עמהן במעשה העגל.

וכן במרגלים שהוציאו דבה "וישובו וילינו עליו את כל העדה" (במדבר יד), ועליהם נגזרה גזירה שאמרו לא נוכל לעלות.

אבל הנשים לא היו עמהם בעצה שכתוב למעלה מן הפרשה "כי אמר ה' להם מות ימותו במדבר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה" (שם כו), איש ולא אשה. על מה שלא רצו ליכנס לארץ.

אבל הנשים קרבו לבקש נחלה בארץ.

לכך נכתבה פרשה זו סמוך למיתת דור המדבר שממשם פרצו האנשים וגדרו הנשים.

מדרש רבה במדבר פרשה כא, פסקה י

ומה שאמר "ולא נותר מהם איש" דרשו חז"ל - איש ולא אשה, מכאן שלא היו הנשים בגזירת המדבר. ומזה נסמכה פרשת בנות צלפחד לפקודי ישראל ממה שאמרו במדרש (שם) האנשים היו שונאין את הארץ ואמרו: "ניתנה ראש ונשובה מצרימה" (במדבר יד, ד), אבל הנשים מחבבות את הארץ ואמרו: "תנה לנו אחוזה", לכך נסמכה כאן פרשת בנות צלפחד.

רבנו בחיי במדבר כו, סה

- * מה למדו חכמים מבקשתן של בנות צלפחד?
- * איך למדו חכמים שהנשים לא חטאו בחטא המרגלים?
- * מה אפשר ללמוד מהעובדה שדווקא הנשים הן אלה שלא חטאו?

סיכום והעמקה

מעלת הנשים

ישנו קשר פנימי בין הנושאים עליהם למדנו בשלוש יחידות הלימוד האחרונות. ישנה סיבה פנימית אחת שהובילה לכך שבאופן מיוחד הנשים היו אלו שהובילו לגאולת מצרים, שלא חטאו בדור המדבר - בחטא העגל ובחטא המרגלים, ושדווקא אצלן הופיעה החיבה לארץ ישראל.

לרוב, העולם הגברי הוא עולם בו יש מקום רב לשכל. לכן באותם אירועים שאין אפשרות להבינם בדרך השכל הרגילה, באותם אירועים שבהם מצד המבט ה'רציונלי' אבדה התקווה, חטאו הגברים - איבדו את הכוח לפעול ולעשות, חששו מההשלכות שהיו אמורות להיות על פי השכל: "הכיצד אוכל להינשא בשעה שיש גזרה, הרי יהרגו את הבנים!"; "מה עלה בגורלו של משה רבנו, עברו ארבעים יום והוא לא ירד מההר, וכיצד נסתדר?"; "איך ניכנס לארץ, הרי הדבר מסוכן?!" וכן על זה הדרך.

באותם מצבים מתגלה אצל הנשים עוצמה מיוחדת, טבעיות פשוטה של אמונה, שדווקא היא מסוגלת להתמודד עם המשברים ולהתכנס לעולם פנימי יותר, חוזר יותר. במצבים אלו נחשפת ודאות חיים, ודאות גאולה ואמונה, והיא המאפשרת למרים ולשאר הנשים לנסוך תקווה, לעודד את הגברים, לגרום להם להביא ילדים, למשוך אותם לעבר הגאולה ולא להיות שותפות לאותם חטאים.

לעיתים הכוח הגברי עומד לעם ישראל לרועץ, ובמיוחד במצבים שבהם הוא יוצא משליטה - אז מתגלה העוצמה הנשית, מתגלה כוח עדין יותר, פנימי יותר, שדווקא הוא שלם יותר ובידו להנהיג את המציאות.

מרים המחנכת הגדולה

כִּי הֶעֱלִיתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וְאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת מֹשֶׁה אֶהְרֹן וּמָרְיָם.

מלכה ג, ד

בתרגום נאמר על אודות שלושת האחים שנשלחו להנהיג את ישראל כי משה היה נביא למסור הדינים לישראל, אהרן לכפר על העם ומרים ללמד את הנשים. והסביר על כך מו"ר הרב נריה זצ"ל, מדוע הצליחה מרים להשפיע על הנשים שלא יחטאו בדור המדבר יותר ממשה ואהרן, שאף הם חינכו את העם. וזה לשונו:

ואכן הצליחה מרים בעבודת החינוך שלה יותר משני אחיה.

הדברים תמוהים: משה איש האלוקים ואהרן קדוש ה' לא עלתה בידם להעלות את המוני העם לדרגה הרצויה, ואילו מרים אחותם עשתה וגם יכולה! איך קרה הדבר?

דומה שסוד ההצלחה החינוכית תלוי במידת הקשר של המחנך עם המוחנכים. משה רבינו לימד, דיבר והוכיח, אהרן - תורת אמת היתה בפיהו, אהבת השלום שלו הקיפה את כל מחנה ישראל. אף הנשים - "כל בית ישראל" (במדבר כ, כט) - העריצו אותו.

אולם מרים, נוסף על הלימוד וההדרכה, על מעשי החסד שהתחילה בהם עוד בגיל צעיר ביותר במצרים [שהייתה עוזרת לנשים בלידתן], היא שרה עם הנשים! היא רקדה איתן!

במקרא אנו פוגשים את מרים רק פעם אחת בתוך המחולות (שמות טו, כ), אבל וודאי היה דבר זה חוזר בכל הזדמנות של שמחה, בשבט או במשפחה. התורה אינה מוסרת לנו פרטים על החיים השוטפים של העם במדבר. המקרה הבודד בוודאי יצא ללמד על מנהג של קבע.

בכך נוצר קשר קרוב בין מרים לבין חניכותיה - הנשים, ולקשר זה היתה השפעה מכרעת. מה שלא זכו לו משה ואהרן, זכתה לו מרים.

מו"ר הרב משה צבי נריה זצ"ל, נר למאור עמ' 377-378

אם כן, נשים לא רק מעבירות ידע אלא מצליחות להפנימו.

בשקט ובצנעה נשים מחנכות ומשפיעות, בנחת ובסבלנות הן מקשיבות וקולטות את הצרכים המיוחדים של כל חניך ותלמיד, של כל ילד ובעל, וכך בונות את בית ישראל.

ז. רות – אמה של מלכות

נוסיף ונלמד על הזהות הנשית דרך דמותה המיוחדת של רות, שעליה מסופר במגילת רות. במגילה מסופר כי בתקופת השופטים היה רעב בארץ ישראל, ובעקבות כך אלימלך עזב את הארץ ויורד למואב עם אשתו ונעמי ועם שני בניו. שם נושאים בניו נשים נוכריות – ערפה ורות. לאחר מות אלימלך ושני בניו חוזרת נעמי לבית לחם, ורות דבקה בנעמי ובעם ישראל ושבה עימה.

עיינו במקורות שלהלן:

אמר רבי זעירא: מגלה זו [מגילת רות] אין בה לא טומאה ולא טהרה, ולא איסור ולא היתר [אין בה ריבוי של הלכות ודינים], ולמה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים.

מדרש רבה רות פרשה ב, פסקה יד

אמר רבי יוסי בן קסמא: תמיה אני, אם מגילה זו לא באה אלא כדי ליחס זרע דוד, שבא מרות המואביה [כאמור בסוף המגילה, שדוד נולד מזרעו של בעז, ותכלית המגילה להראות כשרותו של דוד לבוא בקהל ולהיות מלך ישראל], לא יספר יותר, ולמה לי כולי האי, ליכתוב יוחסא מבועז, כשנשא את רות, ויאמר אלה תולדות פרץ, עד וישי הוליד את דוד [כלומר, אם המטרה הייתה רק להראות את ייחוסו של דוד, היה אפשר לקצר את המגילה ורק לכתוב את סופה, אם כן, למה המגילה מאריכה בסיפור המאורעות לפני כן?!]. אלא כולא איצטריך, בגין צדקת זו, שבאה להתגייר, ולחסות תחת כנפי השכינה, ולהודיע ענותנותה וצניעות שבה וצדקותה.

זוהר חדש (מרגליות) דף עה ע"א

* מי עושה חסד עם מי במגילת רות?

* לפי הזוהר חדש, למה האריכה המגילה בסיפור המאורעות של רות?

עיינו בפסוקים הבאים:

ותשנה קולן ותבכינה עוד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה. ותאמר הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך. ותאמר רות אל תפגעני בי לעזבך לשוב מאחריך כי אל אשר תלכי אלך ובאשר תליכי אליו עמך עמי וא-להיך א-להי. באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה ה' לי וכה יסוף כי המות יפריד ביני ובינך. ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה.

רות א, יד-יח

* האם רות הייתה חייבת ללכת עם נעמי? למה?

* למה רות בחרה ללכת עם נעמי?

* אילו תכונות ומידות שישנן ברות, ואשר מסופר עליהן במגילה, היית רוצה לאמץ ולפתח בתוכך?

בפרק ג, נעמי מבקשת מרות ללכת בלילה לשדה ולפגוש שם את בעז. בעז נרדם בשדה, ורות הולכת ושוכבת לידו:

ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש [בעז] וילפת והנה אשה שכבת מרגלתי. ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך ופרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה. ויאמר ברוכה את לה' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר. ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את.

רות ג, ח-יא

* מה ביקשה רות מבעז?

* מהו החסד הראשון ומה החסד האחרון שאליו התכוון בעז?

* מה משמעות הביטוי "אשת חיל"?

ביאור

רות מבקשת מבעז שיפרוס את כנפיו עליה, כלומר שיישא אותה לאישה, ובכך יהיה לגואל ויקים שם למשפחת אלימלך ובניו. בעז רואה בבקשתה של רות מעשה של חסד, וזאת משום שהיא אינה מחפשת בחורים אחרים; בקשתה להינשא דווקא לבעז קרוב משפחתה נובעת מרצון אמיתי לגמול חסד לא רק עם החיים (נעמי), אלא גם עם המתים (אלימלך ובניו).

במבט ראשון, המעשה של רות, שבאה בלילה לבד לבעז, נראה כמנוגד לכללי הצניעות. אך באמת הוא נובע מציוויה של נעמי, מחסד גדול ולא מתאוה יצרית. גם בעז שולט בעוז ביצרו ומבקש לבנות קשר צנוע וטהור עם רות.

עיון נוסף

סיפור מגילת רות מגלה לנו את העוצמה המיוחדת הטמונה בנשים. בשעת הרעב והמשבר היה מצופה מאלימלך, שהיה עשיר גדול ובעל השפעה, להישאר בארץ - לתת דוגמה לאחיו ולפרנס את העניים. אולם הוא בחר לרדת לחוץ לארץ, ומשום כך לבסוף הוא ושני בניו מתים, ומעושרו לא נותר דבר. בניגוד לכך - דווקא הנשים הן אלו שנשארות בחיים, ונעמי מבקשת לחזור חזרה לארץ ישראל.

רות, שהייתה נוכרייה, מבקשת להתגייר ולדבוק בעם ישראל ובאלוקי ישראל. רות בוחרת בדרך של מאמץ, למרות הוויתור האישי על המשך החיים בסביבה המוכרת לה [ובפרט שעל פי חז"ל (נזיר כג ע"ב) רות היתה נכדתו של מלך עגלון], ומבקשת לעשות חסד עם נעמי.

הגיור של רות, וממילא האפשרות שלה להתחתן עם יהודי, אינם פשוטים - חז"ל מלמדים שפסוקי המגילה רומזים על הוויכוח שהיה בישראל האם ניתן לקבל נשים מעמון ומואב המבקשות להתגייר (כאמור ביבמות עו ע"ב במשנה ובסוגיית הגמרא). בשעה שרות חזרה עם נעמי היה מצופה שקרוב משפחתה של נעמי יישא לאישה את רות, ובכך יקים שם למשפחת אלימלך ובניו שמתו, אולם הגואל סירב לכך בטענה שרות אסורה לבוא בקהל: "וַיֹּאמֶר הַגָּאֵל לֹא אוֹכַל לְגַאֹל לִי פֶן אֲשַׁחִית אֶת נַחְלָתִי, גָּאֵל לְךָ אֶתָּה אֶת גְּאֻלְתִּי כִּי לֹא אוֹכַל לְגַאֹל" (רות ד, ו), וכתב רש"י: "פן אשחית את נחלתי - זרעי [...] שנאמר: 'לא יבא עמוני ומואבי, וטעה בעמוני ולא עמונית'".

התורה בספר דברים מצווה: "לֹא יבֹא מִמֶּזֶר בְּקֶהֱל ה' [...] לֹא יבֹא עֲמוּנִי וּמוֹאֲבֵי בְּקֶהֱל ה'" (דברים כד, ג-ד), והיא מנמקת את הדבר: "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בְּלַחֵם וּבַמִּים בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֲשֶׁר שָׁכַר עֲלֵיךְ אֶת בְּלַעַם בֶּן בְּעֹר מִפְּתוֹר אֲרָם נְהָרִים לְקַלְלֶךָ" (שם, פסוק ה). עמון ומואב היו כפויי טובה כלפי ישראל, ולמרות החסד הגדול שעשה אברהם ללוט שגידלו ולקחו עימו לארץ ישראל, והצילו לאחר שנשבה, הם לא קידמו את ישראל בלחם ובמים. יתר על כן, בלק מלך מואב ביקש מבלעם לקלל את ישראל.

ניתן היה להבין שכוונת הפסוק היא לאסור גם גברים וגם נשים - כך הבין הגואל,

ולכן סירב לשאת את רות. אך חז"ל פסקו שההלכה היא "עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית" משום שהחטא היה שייך בגברים, אך הנשים, מפני מידת הצניעות - לא היה מצופה מהן שיצאו לקראת בני ישראל בלחם ובמים. הלכה זו אינה רק דרשה, אלא מסורת היא מבית מדרשו של שמואל הנביא (עיינו בחידושי הגרי"ז למגילה על הפסוק).

רות, בצניעותה ובחסדה, מאפשרת לקבוע שנשות מואב מצופה מהן להתנהג בצניעות, ולהבין שהאיסור אינו עוסק בהן. במעשיה של רות יש בחינה של תיקון למואב, ובעז מבין שייסוריה וצדקותה זיכנו את נפשה מכל המידות העזות והבלתי מתוקנות שהיו בה ממואב, עד שהייתה ראויה שממנה יצמח מלך המשיח.

ניתן לומר בענווה ובסייעתא דשמיא שלא במקרה נעמי ורות הן אלו הפועלות בצורה מעשית כדי לגרום לבעז לגאול ולשאת את רות (היוזמה ללכת לגורן בלילה והשיחה של רות עם בעז) - רמז יש כאן להתעוררות הנדרשת מצד האומה הישראלית כדי להביא את הקב"ה לגאול את עמו, כשהכוח הנשי - הוא הרמוז בכנסת ישראל, והכוח הגברי - הוא הרמוז בריבוננו של עולם. דווקא הכוח הנשי הוא הדוחף מלמטה ומעורר את ההשפעה מלמעלה.

אומנם העוז נמצא אצל בעז (בעז = בו-עז), אך ההתעוררות שלו היא מכוח רות, האישה! ומשום כך נקראת המגילה דווקא על שם רות ולא על שם בעז. תכונת חיים זו, המתגלה ברות, הולכת וממשיכה ומתגלה אצל דוד המלך, היוצא מרות, שהוא כנגד מידת המלכות וסוד הנקבה.

ח. אסתר

נלמד על דמותה המיוחדת של אסתר, כפי שהיא מתוארת במגילת אסתר ועל פי חז"ל.

אסתר - לכשר שמה ומהותה

בפעם הראשונה שאסתר מוזכרת במגילה נאמר עליה: "וַיְהִי אִמֵּן אֶת הַדָּסָה הַיָּא אֶסְתֵּר" (אסתר ב, ז).
אין זה ברור האם שמה 'הדסה' או 'אסתר', ומה משמעות שמות אלו. עיינו בדברי חז"ל:

למה נקרא שמה הדסה?

כשם שהדס ריחו טוב - כך היו מעשיה טובים.

דבר אחר, אנו מוצאים שנקראו הצדיקים הדסים, ואלו הן חנניה מישאל ועזריה שהיו מבבל שכן הוא אומר "וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהַדְסִים אֲשֶׁר בְּמַצְלָה" (זכריה א, ח) [...]. לכך נקראת אסתר הדסה.

דבר אחר, כשם שהדס אינו יבש לא בקיץ ולא בחורף, כן הצדיקים אינן מתייבשין לא בעולם הזה ולא בעולם הבא.

מדרש פנים אחרים למגילת אסתר, נוסח ב, פרק ב

קרי לה הדסה וקרי לה אסתר [אין זה מובן - האם שמה 'הדסה' או 'אסתר'?!].
תניא,

רבי מאיר אומר: אסתר שמה, ולמה נקרא שמה הדסה? על שם הצדיקים שנקראו הדסים. וכן הוא אומר "וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהַדְסִים" (זכריה א, ח).

רבי יהודה אומר: הדסה שמה, ולמה נקראת שמה אסתר? על שם שהיתה מסתרת דבריה. שנאמר: "אִין אֶסְתֵּר מְגֵדֶת מוֹלְדֶתָהּ וְאֶת עֵמָה" גו' (אסתר ב, כ).

רבי נחמיה אומר: הדסה שמה, ולמה נקראת אסתר? שהיו אומות העולם קורין אותה על שום אסתהר (רש"י: אסתהר - ירח, יפה כלבנה).

מגילה יג ע"א

❖ מה משמעות השם הדסה?

❖ לפי הדעות ששמה הדסה, מדוע היא נקראת אסתר?

❖ מה הקשר בין השם אסתר ובין עניינה של המגילה ונס פורים?

ביאור

בגמרא נאמר: "אסתר מן התורה מנין? ואנכי הסתר אסתיר" (דברים לא, יח) "חולין קלט ע"ב), ופירש רש"י: "הסתר אסתיר - בימי אסתר יהיה הסתר פנים ומצאוהו צרות רבות ורעות".

כלומר, שמה של אסתר רומז לכך שבתקופתה הייתה הנהגה אלוקית של 'הסתר פנים', שעם ישראל היה בגלות וללא השראת שכינה במקדש. בגמרא במסכת מגילה אומר רבי יהודה כי אומנם שמה היה הדסה, אך נקראת בשם אסתר משום ששם זה מרמז על תכונות הצניעות וההסתר שהיו בה. כמקור לכך מביא רבי יהודה את הפסוק בו נאמר שאסתר הסתירה מפני אחשורוש את עמה ומולדתה.

ציוויו של מרדכי לאסתר, שלא תאמר את מוצאה, גורם לה לאסתר להיות אשת סוד. אחיזתה במידת השתיקה והצניעות, במקום כה פרוץ, אשר אין בו גבולות של צניעות וטהרה - הוא הכוח השומר על אסתר בארמון, ומאפשר לה להמשיך גם שם לחיות את עולמה הפנימי הזך והטהור, והוא זה שיוביל לישועה והפלת המן מזרע עמלק - המסמל את הטומאה והגאווה, וכפי שכתב המהר"ל: " וזה פירוש 'הוא אסתר', כלומר שיש לה מדריגה פנימית נסתרת בשביל הצניעות שבה, ובשביל כך זכתה לגאולת ישראל, ומה שאמר שהיתה מסתרת דבריה, פירוש, שהיה לה מידת הצניעות ולפיכך זכתה לאבד את המן" (מהר"ל אור חדש עמ' קיב).

מגילת אסתר כולה היא מגילה של הסתר פנים - אין שם ה' מופיע במגילה אפילו פעם אחת.

כששם ה' נסתר, ניתן לחשוב שהמאורעות מתרחשים ב'מקרה' ובצורה 'טבעית' ללא יד מכוונת מלמעלה, אך תפקידנו לחשוף ולגלות ולהכיר שיד ה' היא זאת המסובבת את כל המאורעות במגילה ('מגילה' מלשון גילוי י-ה).

גם השם הדסה, הרומז להדס, מעיד על צדקותה ומעשייה הטובים של אסתר, וכן על צניעותה, שכן ההדס נקרא עץ עבות (במצוות ד' מינים), והכוונה שעליו מחפין ומסתירים את הענף.

רבי נחמיה מלמדנו כי אסתר הוא מלשון 'אסתהר' - כינוי ללבנה-לירח. אסתר נמשלה ללבנה. עם ישראל משול ללבנה, הכוח הנשי משול ללבנה. הלבנה שעוברת תהליכים ושינויים - שגדלה וחסרה, ושוב מתחדשת, וכך ישראל יורדים לגלות ושוב עתידים להיגאל. כשם שהלבנה אין לה אור עצמי משלה אלא היא מקבלת את אורה מן השמש - כך אסתר פועלת מתוך צניעות והתבטלות. אין היא מבקשת דבר, אלא מאפשרת להנהגה האלוקית להתגלות דרכה, ומתוך כך היא פועלת ומביאה לישועה של עם ישראל.

ועוד יש לומר: המילה אסתר - מלשון 'סתירה' והרס. מגילת אסתר כולה רומזת למהפכות - "הפיל פור הוא הגורל" - תוכניות שנרקמות ונבנות, נופלות ונסתרות במגילה. אף דמותה של אסתר כולה עומדת בסתירה לתרבות הפרסית החיצונית והחומרית, וכך כנגד מחשבת אחשורוש למלוך על הנשים ולהיות כל איש שורר בביתו, הדבר מתהפך - ואסתר היא זו המובילה את המלך, שמקשיב ומציית לדבריה. בכך מרמזת לנו המגילה על העוצמה הנשית ההולכת ומופיעה בעת הגאולה, ומגלה את סוד כוחם של ישראל - שה' נתן לנו את העוצמה לפעול ולהשפיע על דרכי ההנהגה והגילוי.

עוד בנושא אסתר, עיינו בכרך "יפה כלבה" עמוד 189-187 - בעניין גודל הניסיון שעמדה בו, והחלטתה לקחת אחריות ולפעול לישועת עמה.

ט. רחל אשת רבי עקיבא

נוסיף ונלמד על רחל, אשת רבי עקיבא:

רבי עקיבא, רועה [צאן] של בן כלבא שבוע היה.
ראתה אותו בתו שהיה צנוע ומעולה.
אמרה לו: אם אתקדש לך, תלך לבית הרב? [ללמוד]
אמר לה: כן.
התקדשה לו בצנעה, ושלחתו.
שמע אביה, הוציאה מביתו, הדירה הנאה מנכסיו.
הלך ישב שתיים עשרה שנים בבית הרב.
כשבא, באו איתו שנים עשר אלפי תלמידים.
שמע את אותו זקן שאומר לה: עד כמה את נוהגת אלמנות חיים? [בזה שאת
יושבת לבד בלי בעלך, ודומה לאלמנה]
אמרה לו: אם לי [הוא] ציית - ישב שתיים עשרה שנים נוספות.
אמר [רבי עקיבא]: ברשות אני עושה.
חזר, הלך וישב שתיים עשרה שנים אחרות בבית הרב.
כשבא, באו איתו עשרים וארבעה אלפי תלמידים.
שמעה אשתו. היתה יוצאת לקראתו.
אמרו לה השכנות: שאלי בגד ללבוש והתכסי.
אמרה להן: "יודע צדיק נפש בהמתו" (משלי יב, י).
כשבאה אצלו, נפלה על פניה מנשקת לרגליו.
היו דוחפים אותה תלמידיו.
אמר להם: עזבוה. שלי ושלכם, שלה הוא.
שמע אביה שבא אדם גדול לעיר.
אמר: אלך אצלו, אפשר שיתיר את נדרי [שהדרתי את בתי מנכסיי].
בא אצלו [כלבא שבוע לרבי עקיבא].
אמר לו [רבי עקיבא]: האם נדרת בידיעה שאדם גדול [יהיה החתן של
בתך]?
אמר לו: [לא הייתי נודר כך] אפילו [אם היה יודע] פרק אחד, ואפילו הלכה

אחת.

אמר לו: אני הוא.

נפל על פניו ונשקו על רגליו. ונתן לו חצי ממונו.

כתובות סב ע"ב-סג ע"א (מובא בתרגום)

- * מה הוביל את רחל להתחתן עם רבי עקיבא, הרי הוא היה עם הארץ?
- * במה שונה המבט של רחל מהמבט של אביה?
- * מה נתן לרחל ולרבי עקיבא את הכוח והרצון לשבת ולהתמסר לתורה כל כך הרבה שנים?
- * מה כוונת דבריו של רבי עקיבא לתלמידיו בשעה שדחפו את רחל וביקשו למנוע ממנה להתקרב לרבם?

ביאור והעמקה

במבט הגלוי, צודק כלבא שבוע, אביה של רחל - כיצד יסכים שבתו תינשא לאדם פשוט שלא למד? אך רחל רואה פנימה, מיטיבה לראות את מידותיו של רבי עקיבא ואת הכוח הטמון בו, ועל כן מוכנה לוותר על הנאות העולם הזה, ובלבד שתזכה להינשא לו.

כך, מכוח האחדות והאהבה הגדולה ביניהם, ומכוח ההכרה בקדושת התורה, מסוגלת רחל לתת לבעלה ללכת ללמוד תורה. וכך בזכותה יכל רבי עקיבא ללמוד, וזכו התלמידים, וזכה עם ישראל כולו בתורתו של רבי עקיבא.
רבי עקיבא מכיר בחלקה המרכזי של רחל בתורתו ומכריז: "שלי ושלכם - שלה".

י' סיכום

מבט על הזהות הנשית

בפרק זה למדנו על הזהות הנשית ועל העוצמות המתגלות בנשים. למדנו על אמותינו ועל דמויות נשיות נוספות מן המקורות, ודרך המפגש איתן עסקנו במהותה של האישה וראינו עד כמה יכולה אישה לפעול בדרכה המיוחדת במציאות.

חיה, מלשון אם כל חי – האישה מסוגלת לקלוט ברחמה את הזרע ולפתחו. טבע הנשים שיש בהן תנועת חיים שבתחילה היא פנימית ונעלמת, אך היא הולכת ומתפתחת, עד הרגע המתאים של הגילוי והיציאה החוצה. אם יצא החוצה טרם זמנו, הוא יהיה נפל, פרי לא בשל, ולא יוכל לחיות. וכך, אצל אמותינו הקדושות והצנועות, אשר נמצאות באוהל פנימה.

השהות באוהל, מתוך התכנסות פנימית, הינה מציאות ותקופה של קליטה והתהוות רוחנית. ההתכנסות הזאת מאפשרת הקשבה פנימית שמביאה לרוח הקודש ולנבואה.

הכוח הנשי יודע להצטמצם כדי להצמיח דברים אחרים. 'לגדל' את הבעל לייעודו, לגדל את הילדים לייעודם. להצניע את הרצונות והכוחות כדי שלאחרים יהיה טוב. הצמצום הזה אינו חיסרון, הוא זה שבזכותו יש לנשים כוח ללדת מציאות חדשה שהייתה נסתרת, מכוסה, ורק הנשים מרגישות בהתפתחותה.

ההתפתחות היא נעלמת וצנועה. בזמן ההיריון רואים שהבטן גדלה, אך לא רואים את מה שקורה בפנים. יודעים שמהו צומח שם והוא עתיד להתגלות. ואז מגיע הרגע שבו האישה חייבת לפעול, חייבת ללדת, חייבת לעשות מעשה – שלב הלידה.

כך היה לאורך ההיסטוריה, אצל אמותינו הקדושות, הן היו באוהל – בהסתר וכיסוי, אבל דווקא משום כך הן ניחנו ביכולת הבחנה וזיהוי של מה שמתחולל

בתוך האוהל.

כך היה אצל **שרה** שנמצאת באוהל, והיא זו המזהה את הסכנה ואומרת לאברהם לגרש את האמה ואת ישמעאל. הם לא יפגעו בשום אופן בטהרה ובקדושה של עם ישראל. אומנם בתחילה האמינה שרה שהצמצום של הרצון שלה, בכך שהביאה את הגר לאברהם, יביא את הברכה והיא תיבנה ותיפקד מכך, ותוסיף קדושה. עם זאת, אסור שהצמצום יפגע בקדושה, ולכן צריך להסיר את העורלה, את המצב המעכב את הקדושה, שהביאה הגר בסופו של דבר.

כנראה בתחילה הגר הייתה צנועה וכנועה לדרך של אברהם ושרה, אך כשהרתה התגאתה ואיבדה את המקום שבו הייתה לה זכות לפני כן, ונפלה ממדרגתה, וכן לאחר מכן בגידול ישמעאל התרחקה מדרכם של אברהם ושרה. לכן שרה פועלת ואברהם מקשיב לקול האלוקי הבוקע ממנה.

גם אצל **רבקה** אנו רואים הקשבה עמוקה למציאות. גם היא, שנמצאת בתוך הבית פנימה, יודעת מי הוא עשו ומה מעשיו, ומשום כך ברור לה שיעקב הוא זה שצריך לקבל את הברכות.

הבהירות היא זו הנותנת כוח לרבקה. רבקה, שבראשית המפגש עם יצחק נופלת מהגמל כשרואה אותו – כלומר יראה ממנו וצמצמה עצמה מולו, מסוגלת, בזמן שהיה צריך, לפעול אפילו נגד דעתו של יצחק כדי שיברך את יעקב. מבחינתה זה היה פיקוח נפש. בכך גם היא, כמו שרה, דואגת להמשכיות של עם ישראל.

גם שרה וגם רבקה מבינות שבשלב זה חייבת להיות הפרדה בין הטוב השלם לבין הילד השני, שאיננו טוב, והן נלחמות על כך כשצריך – מה שאפילו אבותינו לא יכלו לעשות מרוב הרצון להשפיע טוב על כולם.

רחל, כפי שלמדנו, צמצמה את עצמה, בשביל אחותה שלא תתבייש. צמצמה את עצמה למהלך האלוקי – כאשר הבינה שעם כל הרצון שלה ושל יעקב לבנות רק הם את בית ישראל יחד בקדושה, הרצון האלוקי הוא אחר – ה' רוצה שגם לאה תהיה שותפה. בעצם גם היא הייתה הפועלת כאן, ויעקב קיבל את החלטתה והיה צריך לסמוך עליה שזה הדבר הנכון ושה רצון ה'.

האמהות הבינו את רצון ה' בנושא קדושת הבית יותר מהאבות, וזה עיקר מה

שהתורה מגלה לנו עליהן. זה הכוח הנשי הדואג להמשכיות של עם ישראל.

כך היה כמובן גם אצל **מרים**, שבזכות דבריה אביה ואימהי שאו בשנית, דבר שממנו נולד משה - מושיען של ישראל ושר התורה.

הכוח הנשי שנמצא באוהל פועל מתוכו על הבית, ובכך מביא לתיקון העולם כולו. ישנם זמנים שבהם כמו שהעובר נולד, כך הכוח הנשי פורץ החוצה ומוביל את המציאות לגאולתה.

כך אצל **תמר**, שעושה מעשה נועז, בבחינת "נקבה תסובב גבר" (ירמיה לא, כא), ובזכותה מופיעה ומתגלה מלכות בית דוד ומלך ישראל.

וכך אצל **רות**, שהיא זאת שמגיעה לבעז ומובילה בצניעות לחיבור ביניהם שיוביל ללידת דוד המלך.

וכך אצל **אסתר**, שבתחילה עושה ככל אשר ציווה עליה מרדכי ומסתירה את עמה ואת מולדתה, ובשעה המתאימה מתחילה לפעול ומביאה לישועה ולנס פורים. חשוב לזכור כי כל הכוח הזה בא לנשים כשהן מסתכלות על המציאות מתוך האוהל, בצורה של צמצום עצמן, ומתוך רצון לגילוי האלוקות במציאות. אם הכוח הנשי יוצא החוצה שלא בזמנו, או למטרות שליליות, אותו כוח, שיכול להוליד מציאות חדשה טובה, מוליד במקום זאת מציאות פגומה, הרסנית ומקולקלת.

ייתכן ודומה הדבר חוה שגרמה לאכילה מעץ הדעת טרם זמנו. חוה, לא רק שהיא בדיבורה עם הנחש הביאה לנפילה, אלא שהיא, ובעקבותיה גם אדם, לא חיכו לזמן המתאים ולתנאים הבשלים.

אותו היום ערב שבת היה, אילו רק היו ממתנינים לשבת - היו זוכים לאפשרות לאכול מעץ הדעת בקדושה.

כשמגיע הזמן של סוף ההיריון, כשהעובר בשל לצאת החוצה, המציאות החדשה צריכה להופיע ולהתגלות. בלידה ובמוות, וגם באירועים רבים בחיינו - אף אחד

לא יודע מתי ואיך זה יקרה, רק ה' מנהל זאת, אבל האישה והכוח הנשי חייבים להיות שותפים בגילוי הזה של המציאות. אי אפשר אחרת. ואולי זה סוד הלבנה!

חז"ל ראו ביחס שבין השמש המאירה ובין הלבנה הקולטת ומחזירה את אור השמש משל לעם ישראל ולהקב"ה ומשל למציאות הנשית הקיימת במציאות.

במבט ראשוני נראה שהשמש היא המאור הגדול והשולט, ואילו ללבנה אין משלה דבר, והיא לכאורה רק 'מראה קטנה' המחזירה את אור השמש - אבל באמת, בה, בלבנה טמון סוד התנועה והצמצום, שמביא להתגלות עוצמתית יותר, לירידה שמאפשרת למציאות להתפתח ולהשתלם ולהוסיף שלמות (וכפי שהרחבנו בנושא זה בכרך "יפה כלבה" בנספח, **החמה והלבנה - מעלת המלכות ועלויה לעתיד לבוא**, מעמוד 236).

כך האישה מתחדשת מדי חודש בגופה כלבנה, וכך באישה יש צורך לחידוש ושינוי.

ולעתיד לבוא, תלך הלבנה ותשתלם: "וְהָיָה אֹרֶךְ הַלְבָנָה כְּאֹרֶךְ הַחֲמָה וְאֹרֶךְ הַחֲמָה יִהְיֶה שְׁבַע־עֶתִים כְּאֹרֶךְ שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֶבֶשׁ ה' אֶת שֶׁבַר עַמּוֹ וּמַחֲץ מַכְתּוֹ יִרְפָּא" (ישעיה ל, כו).

